

Irena Bukowska-Floreńska

Wstęp

Studia Etnologiczne i Antropologiczne 2, 9-11

1999

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wstęp

We współczesnej etnologii i antropologii kulturowej obok dokumentacji zjawisk i faktów minionych coraz silniej rozwija się zainteresowanie kulturą współczesnych społeczeństw i grup społecznych. Choć ciągle jeszcze pytamy, jak to wygląda, skąd się wzięło, od kiedy istnieje, to jednak coraz bardziej interesuje nas rola społeczna i znaczenie badanych wartości kulturowych czy zachowań ludzi, mechanizm funkcjonowania i kontekst kulturowy w zmieniających się systemach kulturowych. Interesuje nas nie tylko czas, ale i przestrzeń, nie tylko przedmiot, lecz przede wszystkim człowiek jako jego twórca i użytkownik, zaspokajający coraz to nowe swoje potrzeby kulturowe. Dociekamy też, co kształtuje ludzkie postawy wobec przeszłości i wobec współczesnych przejawów rozwoju innowacji kulturowej. Pytamy o świadomość tożsamości etnicznej, regionalnej, lokalnej, o czynniki ją kształtujące, o stosunek ludzi do ludzi, o przyczynę istnienia w jakichś kręgach społecznych tradycyjnego systemu myślenia i zachowań w dobie modernizacji i nowoczesności. Dociekania utrudnia fakt, iż każdy z nas ogląda badaną rzeczywistość przez pryzmat własnej kultury i własnego środowiska społecznego, z którego się wywodzi. Tymczasem, jak pisze Michael Carrithers, w antropologii chodzi przede wszystkim o rozumienie, „o to, by ludzie należący do jednego społeczeństwa lub jednej kultury rozumieli członków innego społeczeństwa albo kultury”¹.

Dla współczesnego etnologa i antropologa konieczne jest zatem ciągle doskonalenie własnego warsztatu badawczego. Umożliwiają to nie tylko empiryczne doświadczenia zdobywane w czasie badań terenowych, ale także interdyscyplinarne dyskusje. Słuszność tego potwierdzają społeczne oczekiwania na wnioski płynące z badawczej wiedzy oraz ogólnoswiatowe dążenia do ciągłego

¹ M. Carrithers: *Dlaczego ludzie mają kultury. Uzasadnienie antropologii i różnorodności społecznej*. Warszawa 1994, s. 8.

poszerzania pola badawczego i symbiozy etnologii, antropologii kulturowej z innymi dyscyplinami nauk humanistycznych².

Współcześni obserwatorzy życia społecznego i badacze kultur regionalnych są świadomi trudności w określaniu coraz bardziej płynnych granic regionów. Doskonałym przykładem jest tu Polska, w której zwłaszcza w drugiej połowie tego wieku nastąpiło znaczące przemieszczenie się grup ludności ze wschodu na zachód (repatriacji, słynna akcja „Wisła”). Niemale znaczenie, w związku z ekstensywnym rozwojem przemysłu, miał długotrwały proces migracji ludności wiejskiej do miast, z regionów rolniczych, nizinnych i górskich do przemysłowych. Mieszanie się licznych fal ludności napływowej z rodzimą nie tylko rodziło konflikty na styku „swój” – „obcy”, zmiany kulturowe, ale powodowało zrywanie więzi rodzinnych i regionalnych. Pogoń za podnoszeniem standardu życia codziennego zmieniła i zmienia nadal systemy wartości, stosunek do tradycji, co ujawnia się mocniej wśród młodszych pokoleń. Choć tu i ówdzie dostrzec można przejawy lokalnego patriotyzmu w świadomości własnej tożsamości regionalnej (np. nadal silne u Ślązaków), obserwuje się kryzys więzi międzyludzkich i postaw patriotycznych³. Etnolog i antropolog nie mogą ograniczać się do stwierdzenia tego faktu, lecz winni znaleźć przyczynę zjawiska, co jest użyteczne zarówno dla nauki, jak i praktyki społecznej.

Mając to na uwadze, etnologiczny ośrodek w Uniwersytecie Śląskim – Filii w Cieszynie, przy współpracy z Komitetem Nauk Etnologicznych PAN w Warszawie i Domem Europejskim w Ustroniu, zorganizował w 1996 r. międzynarodową, interdyscyplinarną konferencję na temat: „Etnologia i antropologia kulturowa a badanie kultur regionalnych i regionalizmu w społeczeństwach nowoczesnych”. Jej celem było przedyskutowanie interesującego poznawczo i praktycznie problemu funkcjonowania tradycji i przeżywania więzi lokalnych i regionalnych w społeczeństwach nowoczesnych. Od uczestników oczekiwano wypowiedzi zarówno opartych na własnych, konkretnych doświadczeniach i szczegółowych materiałach badawczych, jak i natury ogólnej – o charakterze teoretyczno-metodologicznym czy problemowym. W dyskusji wzięli udział nie tylko etnolodzy, lecz także historycy i socjologowie. Stąd poszczególne teksty prezentują różne warsztaty badawcze i różną terminologię. Pokazują jednakże osiągnięcia wynikające z dotychczasowych dociekań nad koncepcją regionu.

² Zob. np. *Etnologia polska między ludoznawstwem a antropologią*. Red. A. P o s e r n - Z i e l i ń s k i. Poznań 1995; Cz. R o b o t y c k i: *Etnografia wobec kultury współczesnej*. Kraków 1992; *Oblicza zmiany. Etnologia a współczesne transformacje społeczno-kulturowe*. Red. M. B u c h o w s k i. Międzychód 1996.

³ Zob. m.in.: *Tożsamość polska i otwartość na inne społeczeństwa*. Red. L. D y c z e w s k i. Lublin 1996; *Tożsamość narodowa młodzieży na pograniczach*. Red. Z. J a s i ń s k i, A. K o z ł o w s k a. Opole 1997; S. B e d n a r e k: *W kręgu małych ojczyzn*. Wrocław, Ciechanów 1996; L. D y c z e w s k i: *Spoleczno-kulturowe czynniki rozwoju regionu środkowo-wschodniej Polski i euroregionu Bug*. Lublin 1997.

regionalizmu, lokalizmu, pogranicza, nad wspólnotami społecznymi i kulturowymi, których członkowie mają (bądź nie) świadomość swojej tożsamości i odrębności.

Zwrócono uwagę na czynniki wywołujące zderzanie się społeczności i kultur, na pograniczność kultur, na specyfikę regionów oraz na zjawiska społeczne i kulturowe zaistniałe w sytuacji tworzenia się makroregionów w Polsce i Europie, na kulturotwórczą rolę religii itp. Konieczne jest tu dopowiedzenie, że niektórzy autorzy zaniechali w swych tekstach nazw regionów etnograficznych przyjętych w tradycji. I tak, zamiast o Pomorzu mówi się o Szczecińskim, mając na myśli współczesny obszar województwa, a mówiąc o regionie środkowo-wschodnim (jako makroregionie współcześnie tworzącym się czy uważanym za taki), ma się na myśli tereny pogranicza, które niegdyś były określane jako Ruś, Polesie, część Małopolski. Region śląski, kiedyś pogranicze polsko-niemieckie i polsko-czeskie (częściowo nadal), dziś obszar wielokulturowy, jest przecież ciągle kulturowym pograniczem. Tę niejednorodność z konieczności przyjęliśmy, traktując całość materiałów jako punkt wyjściowy do dalszych dyskusji, trudno dziś bowiem o precyzję w wyznaczeniu granic regionów i ich rzeczywistych nazw, zgodnych z tradycją.

Materiał z konferencji i artykuły autorów współpracujących od lat z etnologami w Uniwersytecie Śląskim pozwoliły na przygotowanie tego właśnie, drugiego tomu *Studiów etnologicznych i antropologicznych*. Autorami artykułów, jak już wspomniano, są przedstawiciele różnych dyscyplin i ośrodków naukowych. Połączył ich podobny przedmiot dociekań naukowych. Ich wypowiedzi zgrupowano w czterech częściach problemowych. Mimo że takie „zaszeregowanie” jest zabiegiem nieco sztucznym, jednakże porządkuje i ułatwia czytelnikowi orientację w poruszanej problematyce. W tomie wydzielono następujące grupy problemowe:

- region, regionalizm i pogranicze kulturowe jako problem badań;
- zderzenie i przenikanie się kultur na pograniczach;
- przynależność regionalna a świadomość tożsamości kulturowej i etnicznej;
- odrębność i zróżnicowanie regionalne.

Problematyka ta jest kontynuacją rozpoczętej na łamach pierwszego tomu *Studiów etnologicznych i antropologicznych* dyskusji na temat funkcjonowania kultury we współczesnych społeczeństwach regionalnych i lokalnych oraz grupach etnicznych na pograniczu kulturowym.

Mamy nadzieję, że to, co kontynuujemy w poszerzonej znacznie formie w niniejszym tomie, będzie przyczynkiem do wytyczania dalszych koncepcji badawczych i metodologicznych na gruncie interdyscyplinarnym zgodnie z założeniami współczesnej antropologii i etnologii.

Irena Bukowska-Floreńska